

Keramikken fra Lindholtgård

Af Ann Bodilsen

1. Indledning

Det keramiske materiale udgør ikke overraskende hovedparten af genstandsmaterialet fra udgravningen af pottemagerovnen ved Lindholtgård, mens genstande af andre materialer end ler så at sige ikke findes; der er dog fundet enkelte blyklumper med detektor samt en 1/2 blå glasperle – sidstnævnte et løsfund fra den opgravede jord. Hovedparten af lertøjet stammer fra affaldsgruben eller fyrgraven og udgøres af kasseret og fejlbrændt keramik fra ovnen. Der er kun fundet meget få skår i selve ovnen.¹ Størstedelen af keramikken synes kasseret på grund af, at det er for blødt brændt, men der findes også totalt sammensintrede og sammensmeltede skår som følge af for hård brænding.

Ved manuskriptets tilblivelse² er der rengjort og nummereret 4.859 skår, hvilket vurderes at svare til 1/4 af genstandsmaterialet. Præsentationen af det keramiske materiale bygger på en gennemgang af det rengjorte skårmateriale, og det er min vurdering, at der er tale om et repræsentativt materiale. Det skal understreges, at der ikke er tale om en detaljeret bearbejdning af materialet, men om en hurtig gennemgang, som danner grundlag for en præsentation, hvor de vigtigste karakteristika er søgt fremhævet.³

2. Lertøjet

Der er kun repræsenteret få karformer i materialet. De dominerende former er kander og kuglepottes

med lågfals, men der er dog også et mindre indslag af kuglepottes uden lågfals, lave skåle samt ganske få pander. I nedenstående præsentation gennemgås de enkelte karformer hver for sig, og der gøres rede for form og dekoration, mens der i mindre grad er fokuseret på bearbejdningsspor og tekniske detaljer. Da der er tale om et fejlbrændt materiale, er det ikke inddelt efter godstypen, som et keramisk materiale ellers ofte bliver.

Kander

Det har ikke på nuværende tidspunkt været muligt at samle større dele af en kande, men det er alligevel muligt at få et ganske godt indtryk af kandernes form og dekoration. Størrelsesmæssigt synes de at have været ret ensartede. Bunddiametere ligger mellem 12 og 14 cm, mens randdiametere ligger omkring de 10 cm. Der er ikke bevaret tilstrækkeligt store skår af en kande, til at højden kan måles, men højden anslås at ligge mellem 20 og 25 cm.

Kanderne har alle haft flad bund med en bølget standkant formet med fingerindtryk langs bundens kant (fig. 1). Standkanterne varierer i udseende. Dominerende er en meget bølget type, som er fremkommet ved, at der langs kandens bund er påsat en pølse af ler, hvori der er sat en bred, vandret indtrykket tommelfinger hele vejen rundt. I den anden ende af skalaen og mindre hyppigt forekommende er

Fig. 1. Eksempler på bundskår af kander, hvor især den meget bølgede type er dominerende i materialet.

en type med meget skrå, smalle indtryk – nærmest kun spidsen af neglen – sat direkte i kande-bunden.⁴ Kandens bug er formet næsten lodret op fra bunden, men med en svag udsvajning, hvilket betyder, at kandens største bredde har ligget et stykke over bunden. Kanderne ser ud til at have et drejet randparti og en håndformet bug.

Kandehankene findes i flere udgaver (fig. 2). Hvor randen er bevaret, er hankene i alle tilfælde fastgjort foroven ved kanderens munding, mens de forneden synes at være fæstnet ved overgangen mellem hals og bug. Den dominerende udformning af hankene er en højresnoet hank. Der er dog også en del båndformede hanker i materialet, både en- og flerkelede. De enkelede hanker har en dyb langsgående fure i midten og er generelt smallere end de flerkelede. De flerkelede hanker har oftest tre smalle langsgående riller. En specialudgave af den flerkelede hank er dekoreret med hak på siderne.

Fig. 2. Udvalg af de forskellige typer af kandehanke, der findes i materialet.

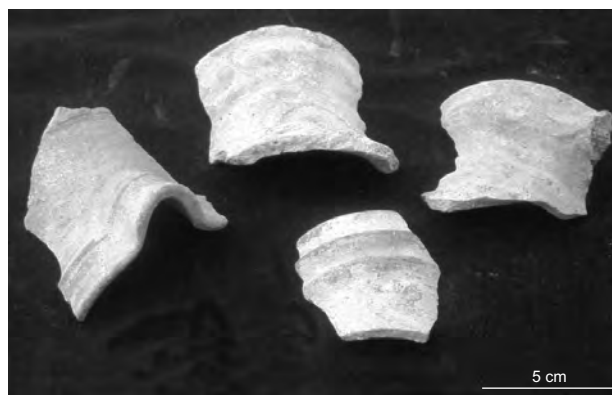

Fig. 3. Eksempler på randskår af kanderne.

Randskårene er meget ensartede og har en karakteristisk randprofil, hvor der umiddelbart under randens afslutning er en markeret hulkel og derunder en vulst (fig. 3 og 4). Randene er tydeligvis alle drejet op og har en udtrukket tud. Kanderens hals er

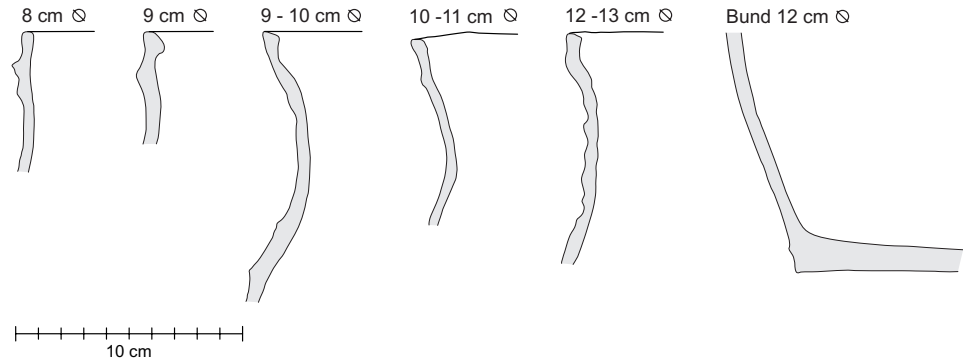

Fig. 4: Udvalgte profiler af kander, rand- og bundskår. Rentegning: Sven Kaae.

næsten alle forsynet med vandrette furer fremdrevet under drejningen.

Kanderne er rigt dekorerede, og der forekommer både plastisk og påmalet dekoration. Den mest simple form for dekoration er vandrette furer, fremdrevet under drejningen. Den hyppigst forekommende plastiske dekoration er smalle, påsatte lister med hak (fig. 5). De ses ofte som to vandret omløbende lister med en indbyrdes afstand på ca. 3 cm på overgangen mellem hals og bug. Listerne benyttes desuden på bugen i geometriske mønstre, oftest siksak linjer. I knækket på siksak linjerne kan der være en stempeldekoration, fx en hindbærknop.

Den stemplede dekoration såsom hindbærknopperne ses dog også i andre sammenhænge (fig. 6); nogle gange synes de tilfældigt spredt over kanden, andre gange ses de langs kandens munding, eller de ses i forbindelse med jernoxidsbemalinger, fx som midtpunkt i en malet blomst. Stemplerne, der som oftest er hindbærknopper, findes i mange udgaver og varianter. Der er hindbærknopper med mange små dupper, anbragt uregelmæssigt. Der er mindre hindbærknopper med færre, små dupper. Der er hindbærknopper med en høj midtdup og fire lavere dup-

per anbragt omkring. En anden form har en høj dup anbragt i skæringspunktet af et ophøjet korsmærke, hvor der i vinklerne sider en lavere dup. Den hyppigste form er dog en, hvor syv trekantede dupper er anbragt omkring en højere midtdup. Den findes også i en udgave med fem trekantede dupper omkring en midtdup. Sjældnere er et stempel bestående af en høj dup med ophøjede koncentriske cirkler omkring. Denne er der kun få eksemplarer af. En nøjere gennemgang af stempeldekorationen vil kunne bruges til at se, hvortil keramikken fra Lindholtgård er transporteret. Samtidig er det fascinerende at se, hvor mange forskellige stempler en enkelt pottemager har benyttet

Den malede dekoration udgøres altid af okkerrøde striber (fig. 7). Kandefragmenterne er ofte for små, til at man med sikkerhed kan afgøre, hvordan den malede dekoration har set ud, men i de tilfælde, hvor det kan ses, synes malede blomster at have været det foretrukne ornament. De okkerrøde striber ses dog også som en siksak linje mellem de påsatte lister på overgangen mellem hals og bug.

Enkelte dekorationselementer såsom pindstik og gruber optræder kun sjældent på kanderne, men er dog tilstede i materialet (fig. 8).

Fig. 5. Eksempler på udformningen af de smalle, påsatte lister med hak, som er en hyppigt forekommende dekoration af kanderne.

Fig. 6. Eksempler på den stemplede dekoration, der forekommer på kanderne.

Fig. 7. Eksempler på den malede dekoration af kanderne.

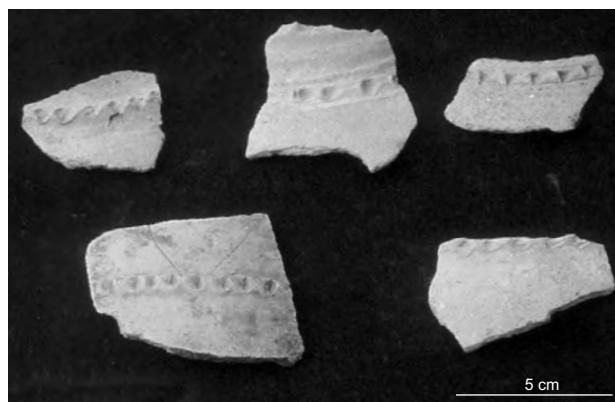

Fig. 8. Eksempler på de mindre hyppigt forekommende dekorationsformer af kanderne, i form af pindstik og gruber.

Det er de færreste af kanderne, der er glaserede, men der kan ikke herske nogen tvivl om, at samtlige kander har været tænkt glaserede. I de tilfælde, hvor det er muligt at iagttage en ordentlig uds meltet glasur varierer farven fra gulgrøn til grøn og brun.

Kuglepottes

Der kan med baggrund i mundingsranden udskilles to typer af kuglepottes, begge med udadbøjet mundingsrand. Den hyppigst forekommende type har kraftig markeret indvendig lågfals, mens den anden

Fig. 9. Udvalg af kuglepottesrande. Typen med lågfals er næsten enerådende, men der er enkelte uden lågfals.

er en type uden lågfals (fig. 9 og 10). En stor del af kuglepottesrandene har markerede drejeriller eller furer på bugens øverste halvdel, hvorfor potteskårens øvre del kan være drejet, mens den nedre del ses at være banket ud. Potterne synes at have været ret ensartede i størrelsen; randdiameteren svinger fra 19 til 26 cm – med de fleste af potteskårene liggende omkring 20 cm.

Med undtagelse af kandedebundene er der ikke i øvrigt registreret flade bunde i materialet, og det må derfor formodes, at samtlige potteskåre har været kuglepottes. Fragmenter af standlapper og tæer viser, at nogle af kuglepotteskårene har været i en trebenet udgave (fig. 11). Tæerne er karakteristiske ved at have en fingerfure på indersiden, mens der på ydersiden tæt mod bunden af tåen er indtrykket af en finger. Ikke alle tæer behøver dog at stamme fra trebenede kuglepotteskåre, idet der også er enkelte pander i materialet, se nedenfor.

Der er ikke fundet ører eller andre former for hanke i materialet, som kunne høre til kuglepottes-

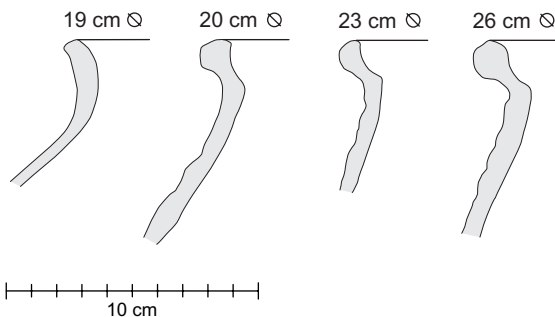

Fig. 10: Udvalgte randprofiler af kuglepottes. Rentegning: Sven Kaae.

Fig. 11. Et udvalg af standlapper og tæer.

ne, hvilket kan undre, da de ofte ses i sammenhæng med potteskåre med tæer.

Som det er tilfældet med kandedebundene, fremstår de fleste kuglepotteskåre uglaserede i materialet. Der er dog enkelte glaserede kuglepotteskåre samt en hel del med spredte glasurpletter. Det er vanskeligt at afgøre, om alle kuglepotteskåre har været tænkt glaserede som kandedebundene, eller om der har været en produk-

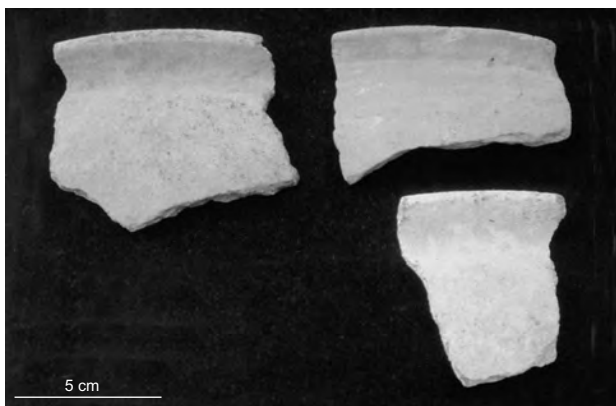

Fig. 12. Eksempler på randskår af skåle.

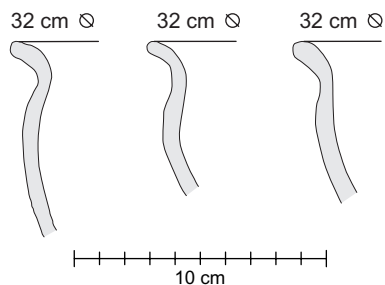

Fig. 13. Udvalgte randprofiler af skåle. Rentegning: Sven Kaae.

Fig. 14. De to pander, som er fundet i materialet. Panden øverst til venstre er antageligt glaseret med en vådglasur.

Fig. 15. Undersiden af den glaserede pande vist på fig. 14. Det ses, hvordan glasuren er flydt ud over kanten, og hvordan pottemageren har afsat sine fingeraftryk med glasur.

tion af både glaserede og uglaserede kuglepoter. Mens skårene med glasurpletter kan have fået glasuren ved kontakt med kanderne under brændingen, tyder de helt glaserede skår på, at der faktisk er blevet fremstillet glaserede kuglepoter i ovnen.

Skåle

Der kan udskilles enkelte sikre skåle i materialet. Der er tale om lave, brede skåle, 8–10 cm høje og min. 20 cm i diameter. Alle har de en stærkt udadsvajet rand uden lågfals, og da der, som tidligere om-

talt, ikke er registreret andre flade bunde end kandebundene, må de have været rundbundede (fig. 12 og 13). Der er hverken iagttaget spor af glasur eller andre former for dekoration på skårfragmenterne.

Pander

De eneste kar, det har kunnet lade sig gøre at samle større dele af, er to pander. Af den ene er ca. halvdelen bevaret, mens der af den anden er bevaret noget mere (fig. 14 og 15). Begge er forsynet med tæer, men ingen har bevaret hank, øre eller stjert. Den bedst bevarede er glaseret indvendigt med en klar fed blyglasur med askepletter i. Panden er på ingen måde fejlbrændt og er da også sodsværtet under bunden efter brug. Den antages dog at være et af pottemagerens produkter, idet tæerne er fuldstændig identiske med de øvrige tæer, som findes i materialet, se ovenfor. Under bunden ses fire fingeraftryk afsat med glasur. Det tages som et udtryk for, at panden er glaseret med vådglasur. Noget der også fremgår af, at glasuren er flydt ud over kanten. Det ser ud som om, overflødig glasur er hældt fra karret. Der er nok tale om pottemagerens private pande anvendt til opvarmning eller madlavning ved ovnen.

Den anden pande fremstår uglaseret, men muligvis med enkelte spor af ikke udsmet glasur tæt ved randen. Der er kun fundet yderligere et skår, som med sikkerhed kan siges at stamme fra en lignende pande.

Skår med ukendt funktion

Der er i materialet enkelte, meget ens udseende skår, som ikke kan henføres til nogle af de ovennævnte karformer (fig. 16 og 17). Det drejer sig om meget kraftige skår med en godstykkelse på knap 1 cm. Skårene er næsten helt flade og er på oversiden

dekoreret med en kraftig, svagt buet liste med hak på oversiden. Skårene er forsøgsvis tolket som låg.

3. Datering

Lindholtgårdovnen er i lighed med de øvrige danske fund af pottemagerovne ikke fundet i en daterende sammenhæng. Der er opsamlet trækul fra forskellige lag i udgravningen, men ingen af prøverne er indtil videre blevet C-14-dateret. Dateringen af ovnen må derfor alene baseres på det keramiske genstandsmateriale.

Ved indplaceringen af keramikken i en tidsmæssig kontekst er der benyttet publiceret dansk materiale.⁵ Både karformer samt dekorationsdetaljer på kanderne peger dateringsmæssigt mod anden halvdel af 1300-årene, og med tilstedeværelsen af panderne i materialet ligger fundet nok snarest i årene op mod år 1400.

4. Keramik fra andre lokaliteter i området

Pottemageren i Lindholtgård har sandsynligvis afsat sine varer i den umiddelbare omegn, og det er derfor naturligt at se sig om efter fund af lignende keramik. Mulige aftagersteder kunne være Stubber Kloster, der ligger ca. 5 km mod øst og voldstedet Svenstrup i den umiddelbare nærhed. Svenstrup er ikke undersøgt, og selvom der har været foretaget udgravninger på Stubber Kloster, eksisterer der ikke et keramisk genstandsmateriale herfra.⁶

Der er registreret meget få middelalderfund i området som helhed, og kun fra to lokaliteter har det været muligt at finde keramisk materiale fra samme periode af middelalderen som fundene fra Lindholtgård. Den ene lokalitet er beliggende i Sevel Skovby kun knap to kilometer fra Lindholtgård. Her blev der i 1968 i forbindelse med anlæggelsen af en vej

Fig. 16. Skår med ukendt funktion – låg?

opsamlet nogle skår af en af de lokale landmænd.⁷ I den lille opsamling er der flere ligheder med Lindholtgårdmaterialet. Der er skår fra både kander og kuglepoter, og for kanderens vedkommende går de højresnoede hanke samt de omløbende lister med hak på overgangen mellem hals og bug igen (fig. 18). Ligheden med materialet fra Lindholtgård er stor, og det kan ikke afvises, at der er tale om produkter herfra,⁸ men da enkelte af skårene er fejlbrændte, kan der også være tale om yderligere et produktionssted enten for den samme pottemager eller i hvert fald for pottemagere med en tæt kontakt.

Fra Tvis Kloster, 14 km mod sydvest, hvor der blev foretaget udgravninger i slutningen af 1970'erne, foreligger der også samtidig keramik.⁹ Også her er der mange ligheder med kanderne fra Lindholtgård. De snoede hanke og de omløbende lister på overgangen mellem hals og bug går igen, de brugte stempler ligner hinanden, og der er malede blomster med stempel i midten (fig. 18). Det er

Fig. 17. På bagsiden af det ene mulige låg ses aftrykket af en rand samt nedløben glasur fra en kande eller potte, som har stået ovenpå stykket under brændingen.

vanskeligt at afgøre, om kanderne fra Tvis er kommet fra Lindholtgård, eller om der blot er tale om kander, hvor de egnesspecifikke træk går igen i keramikken. Genstandsmaterialet fra Tvis viser imidlertid, at klosteret ikke udelukkende er forsynet med keramik fra Lindholtgård; der er også kommet kander fra andre produktionssteder til klosteret.

Hvis vi vender blikket længere væk, er der i Lemvig gjort en del fund af glaserede kander, hvoraf nogle ligner Lindholtgård-kanderne.¹⁰ Igen er det de snoede hanke, der genfindes, men også dekoration med stempler og malede blomster går igen.

5. Sammenfatning

Det store keramikmateriale fra pottemagerovnen i Lindholtgård viser hvor stor en bredde, der kan være i en enkelt pottemagers produkter. Rent formmæssigt er der ikke den store variation. Pottemage-

Fig. 18. Kandeskår fra henholdsvis Sevel Skovby, til venstre, og Tvis Kloster, til højre. Som det ses er der store ligheder med materialet fra Lindholtgård.

ren har hovedsageligt produceret kander og kuglepotter, mens andre karformer kun forekommer i et mindre antal. Den store bredde viser sig i stedet i decorationen, hvor der er en stor variation. Især de mange forskellige stempler, der er brugt, er overraskende.

Med fundet af et produktionssted for middelalderkeramik i Vestjylland har vi fået et ganske godt indblik i keramikens egnesspecifikke træk. Det er især kandernes snoede hanke samt de to vandret omløbende lister med hak på overgangen mellem hals og bug, der synes at være karakteristiske træk i det vestjyske materiale. Udover at være næsten totalt dominerende på kanderne fra Lindholtgård kan de samme karakteristika ses i de få øvrige fund af middelalderlig keramik fra området. I den øvrige del af landet forekommer disse træk kun sjældent. De øvrige decorationselementer er til gengæld tidstypiske og kan ses mange forskellige steder. Især i fundet fra Holbæk kan mange af de samme dekora-

tionselementer genfindes.¹¹ Her ses fx siksak linjer med stempler i knækket og påmalede blomster med hindbærknop i midten.

I ovenstående gennemgang af keramikken er der ikke lagt vægt på hverken bearbejdningsspor eller tekniske detaljer i lertøjet. Der er dog ingen tvivl om, at materialet har et stort potentiale på dette område, og at der ved en mere detaljeret gennemgang af det samlede fund vil kunne hentes mange oplysninger vedrørende karrenes fremstilling, glasering og brænding i ovnen. Det vil sandsynligvis også være muligt at komme tættere på selve pottemageren og dennes arbejdsmetoder.

Noter

1. Der er udelukkende tale om kandeskår, dels bundskår dels bugskår, hvilket viser, at den sidste brænding i ovnen indeholdt kander.
2. Manuskriptet er afsluttet ved udgangen af september måned 1999 og er således udarbejdet kort tid efter udgravningens afslutning.
3. Jeg har haft stor glæde af at diskutere materialet igennem med Jesper Hjerminde og Jette Linaa Larsen og er dem begge stor tak skyldig.
4. Den meget forskellige udformning af kandebundene kan muligvis skyldes, at de er lavet af forskellige pottemagere. Det vil en mere detaljeret gennemgang af bearbejdningsspor og andre tekniske detaljer i materialet muligvis kunne afsløre.
5. Se litteraturlisten.
6. Stubber Kloster blev udgravet i årene omkring 1920 af C. M. Smidt (Smidt 1943), men uheldigvis forholder det sig således, at der ikke findes keramik fra disse udgravninger på Nationalmuseet. Venligst oplyst pr. telefon af Poul Grinder Hansen, Nationalmuseet.
7. Sagen har i Holstebro Museums arkiv journalnummer HOL 24/69 Sevel Skovby.
8. Der er ikke foretaget susceptibilitetsanalyser på skårene.
9. Sagen har i Holstebro Museums arkiv journalnummer HOL 15.044 Tvis Kloster.

10. Venligst oplyst af Jette Linaa Larsen. Sagen har journalnummer HOL 15.964 i Holstebro Museums arkiv. Selve keramikken ligger på Lemvig Museum.
11. Koch 1997 fig. 95 s. 96.

- * Manuskriptet til artiklen er udarbejdet med økonomisk støtte fra Det arkæologiske Nævn.
- * Hvor intet andet er anført er foto ved Torben Skov, Holstebro Museum, 1999.

Litteratur

- Bencard, Mogens & Else Roesdahl: *Dansk Middelalderlertøj 1050-1550*. Højbjerg 1972.
- Berg, Hakon , Lise Bender Jørgensen & Ole Mortensøn: *Sandhagen. Et langelandsk fiskerleje fra renæssancen*. Rudkøbing 1981.
- Hjermind, Jesper, Mette Iversen & Hans Krøngaard Kristensen (red.): *Viborg Sønderø 1000-1300. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984 1985*. Højbjerg 1998, s. 93-121.
- Koch, Hanne Dahlerup: Den arkæologiske udgravning. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1994-95 (1997), s. 11-191.
- la Cour, Vilh.: *Næsholm*. 1961.
- Liebgott, Niels-Knud: *Danske fund af møntdateret keramik ca. 950-1450*. København 1978.
- : *Keramik fra vikingetid og middelalder*. København 1978.
- : *Stakhaven. Arkæologiske undersøgelser i senmiddelalderens Dragør*. København 1979.
- : *Dansk Middelalder Arkæologi*. København 1989.
- Larsen, Jette Linaa: *Keramik fra Torvet i Horsens. Typologi, proveniensbestemmelse og datering*. Højbjerg 1995.
- : Skår i tusindtal – keramik fra Torvet i Horsens ca. 1300-1650. *Kuml* 1995-96 (1997), s. 207-238.
- Smidt, C. M.: Stubberkloster. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1943, s. 77-84.
- Wahlöf, Claes (red.): *Keramik 1000-1600 i svenska fynd*. *Archaeologica Lundensia* VI. Lund 1976.